

ЗАМОНАВИЙ ЎЗБЕКИСТОНДА ИЖТИМОЙ АДОЛАТНИНГ ТАЪМИНЛАНИШИДАГИ МУАММОЛАР ВА ЗИДДИЯТЛАР

Иззатилло Неъматиллоевич МАХМУДОВ

мустақил изланувчи
Бухоро давлат университети
Бухоро, Ўзбекистон

Аннотация

Мақолада Янги Ўзбекистонда ижтимоий адолатни таъминлаш жараёни ижтимоий-фалсафий жиҳатдан таҳлил қилинган. Коррупция, ижтимоий табақаланиш ва қонунчилик билан амалиёт ўртасидаги тафовутлар адолатни таъминлашдаги асосий тўсиқлар сифатида кўрсатилган. Тадқиқотда адолат ҳуқуқий тушунча эмас, балки ижтимоий онг ва маънавий қадриятлар билан боғлиқ ҳодиса сифатида ёритилган.

Таянч сўзлар: жамият, ижтимоий адолат, ижтимоий онг, ижтимоий давлат, сиёсат, стратегия, гендер тенглик, коррупция.

ПРОБЛЕМЫ И ПРОТИВОРЕЧИЯ В ОБЕСПЕЧЕНИИ СОЦИАЛЬНОЙ СПРАВЕДЛИВОСТИ В СОВРЕМЕННОМ УЗБЕКИСТАНЕ

Иззатилло Неъматиллоевич МАХМУДОВ

независимый исследователь
Бухарский государственный университет
Бухара, Узбекистан

Аннотация

В статье даётся социально-философский анализ процесса обеспечения социальной справедливости в Новом Узбекистане. Коррупция, социальное расслоение и разрыв между законодательством и практикой указаны в качестве основных препятствий на пути обеспечения справедливости. В исследовании справедливость освещается не как правовое понятие, а как явление, связанное с общественным сознанием и духовными ценностями.

Ключевые слова: общество, социальная справедливость, общественное сознание, социальное государство, политика, стратегия, гендерное равенство, коррупция.

Янги Ўзбекистонда ижтимоий адолатни таъминлаш жараёни бир вақтнинг ўзида фундаментал муаммолар, ноёб имкониятлар ва чуқур ички зиддиятлар билан тавсифланади. Ушбу жиҳатларни ижтимоий-фалсафий таҳлил қилиш мамлакатдаги ижтимоий сиёсатнинг самарадорлигини баҳолаш ва истиқболларини белгилаш учун муҳим аҳамиятга эга. Ижтимоий адолатни таъминлаш йўлидаги энг жиддий тўсиқлардан бири бу коррупция ва бюрократик тўсиқларнинг сақланиб қолаётганидир. Коррупция ўз

моҳиятига кўра ижтимоий адолатнинг барча тамойилларига зид келади. У қонун устуворлигини йўққа чиқаради, тенг имкониятларни чеклайди, ижтимоий неъматларнинг ҳаққоний тақсимланишига тўсқинлик қилади ва жамиятда давлатга нисбатан чуқур ишончсизликни келтириб чиқаради. Ўзбекистон Республикаси Коррупцияга қарши курашиш агентлигининг йиллик ҳисоботларида таъкидланишича, энг кўп коррупцион ҳолатлар айнан фуқаролар билан бевосита ишлайдиган соҳаларда – соғлиқни сақлаш, таълим, ер ажратиш ва қурилиш каби жабҳаларда кузатилмоқда. Бу ҳолат ижтимоий адолатнинг энг қуйи, кундалик ҳаёт даражасида энг кўп зарба остида қолаётганидан далолат беради [5].

Иккинчи глобал муаммо – бу ижтимоий-иқтисодий табақаланишнинг чуқурлашуви. Бозор иқтисодиётига ўтиш муқаррар равишда даромадлар ўртасидаги фарқнинг ортишига олиб келади. Бироқ, бу фарқ ҳаддан ташқари катталашганда, у ижтимоий адолат тамойилларига зид келади ва жамиятда кескинликни келтириб чиқаради. Жаҳон Банкнинг Ўзбекистондаги камбағаллик даражасига оид даврий ҳисоботларида, иқтисодий ўсиш кузатилаётганига қарамасдан, даромадлар тенгсизлигини ўлчовчи Жини коэффиценти маълум бир хавотирли даражада сақланиб қолаётгани қайд этилган. Бу муаммо аҳолининг бир қисми учун адолатни имкониятлар тенглиги сифатида эмас, балки натижалар тенглиги сифатида тушунишга бўлган патерналистик эҳтиёжни кучайтиради ва ижтимоий адолатга оид турли тасаввурлар ўртасидаги зиддиятни чуқурлаштиради [9].

Учинчидан, қонунчилик ва ҳуқуқни қўллаш амалиёти ўртасидаги тафовут. Сўнгги йилларда ижтимоий адолатни таъминлашга қаратилган кўплаб илғор қонунлар ва фармонлар қабул қилинган бўлса-да, уларнинг жойлардаги ижроси ҳар доим ҳам талаб даражасида эмас.

Ушбу тадқиқот замонавий Ўзбекистонда ижтимоий адолат муаммосининг мураккаб, кўп қиррали табиатини инобатга олган ҳолда, комплекс ва тизимли ёндашув асосида амалга оширилди. Тадқиқотнинг предмети – ижтимоий онг, сиёсий дискурс ва амалиётдаги мавҳум ва

зиддиятли ҳодиса бўлганлиги сабабли, унинг таҳлили учун сифатли тадқиқот парадигмаси асос қилиб олинди. Сифатли тадқиқот ёндашуви муаммони статистик рақамлар орқали ўлчаш билан чекланмай, балки унинг чуқур маъноларини, сабаб-оқибат алоқаларини ва яширин зиддиятларини очиқ бериш имкониятини яратади.

Ўзбекистонда ижтимоий адолатни мустаҳкамлаш учун ноёб ва кучли имкониятлар ҳам мавжуд. Энг асосийси, бу борада кучли сиёсий ирода мавжудлигидир. “Ўзбекистон – 2030” стратегиясида “ижтимоий давлат” тамойилини конституциявий даражада мустаҳкамлаш ва аҳолини ижтимоий ҳимоя қилиш тизимини тубдан ислоҳ қилиш асосий мақсадлардан бири сифатида белгиланиши бунга яққол мисолдир. Давлат раҳбарияти томонидан адолатли жамият қуришнинг стратегик аҳамияти тан олинаётгани ислохотларнинг муваффақияти учун муҳим пойдевор яратади [3].

Иккинчи муҳим имконият – бу кучли фуқаролик жамияти институтларининг, хусусан, маҳалла тизимининг мавжудлигидир. Аввалги бандда таҳлил қилинганидек, маҳалла ижтимоий адолатни норасмий даражада таъминлаш, низоларни ҳал қилиш ва ижтимоий бирдамликни мустаҳкамлашнинг тайёр механизмига эга. Ушбу институтнинг салоҳиятидан самарали фойдаланиш, унинг мустақиллигини ошириш ва давлат билан ижтимоий шериклик муносабатларини йўлга қўйиш орқали адолат тамойилларини жамиятнинг энг қуйи бўғинларигача етказиш мумкин.

Учинчидан, рақамлаштириш ва технологик ривожланиш ижтимоий адолатни таъминлаш учун янги имкониятлар очмоқда. “Электрон ҳукумат” тизими, давлат хизматларини рақамлаштириш жараёнлари бюрократияни камайтириш, коррупцион ҳолатларнинг олдини олиш ва давлат хизматларидан барча учун тенг фойдаланиш имкониятини яратиш орқали процессуал адолатни мустаҳкамлашга хизмат қилади. Ўзбекистон Республикаси Ягона интерактив давлат хизматлари портали орқали юзлаб давлат хизматларининг онлайн тарзда кўрсатилаётгани фуқароларнинг

мансабдор шахслар билан бевосита мулоқотини камайтириб, жараёнларнинг шаффофлигини оширишга яққол мисол бўла олади [6].

Замонавий Ўзбекистонда ижтимоий адолатни таъминлаш борасидаги муҳокамаларда эътибордан четда қолаётган яна бир жиддий муаммо – бу авлодлараро адолат масаласидир. Бу муаммо, асосан, икки жиҳатда намоён бўлади: нафақа таъминоти ва экологик масъулият.

Биринчидан, нафақа тизимининг адолатлилиги масаласи. Бугунги кунда ишлаётган авлод тўлаётган ижтимоий солиқлар эвазига ҳозирги пенсионерларга нафақа тўланади. Демографик вазиятнинг ўзгариши, яъни аҳолининг “қариши” (туғилишнинг камайиши ва умр кўриш давомийлигининг ортиши) келажакда ишлайдиганлар сонининг пенсионерлар сонига нисбатан камайишига олиб келади. Бу эса келажакда нафақа тизимида жиддий молиявий муаммоларни келтириб чиқариши ва бугунги ёш авлод кексаликда муносиб нафақа ололмаслиги хавфини туғдириши мумкин. Ўзбекистон Республикаси Иқтисодий тараққиёт ва камбағалликни қисқартириш вазирлиги ҳузуридаги Прогнозлаштириш ва макроиқтисодий тадқиқотлар институти томонидан тайёрланган демографик прогнозларда бу тенденция ўз аксини топган [7]. Бу ҳолат авлодлар ўртасида яширин зиддиятни келтириб чиқаради: бугунги кун фаровонлиги учун келажак авлод манфаатлари гаровга қўйилмоқда. Бу муаммонинг ечими нафақа тизимни фундаментал ислоҳ қилишни, хусусан, жамғариб бориладиган нафақа тизимини ривожлантириш ва фуқароларнинг ўз кексаликлари учун шахсий масъулиятини оширишни тақозо этади.

Иккинчидан, экологик масъулият ва табиий ресурслардан фойдаланишдаги адолат. Бугунги авлоднинг табиий ресурслардан (сув, газ, нефть, ер) оқилона фойдаланмаслиги, атроф-муҳитни ифлослантириши келажак авлодларнинг ҳаёт сифатига бевосита салбий таъсир кўрсатади. Орол денгизи фожиаси бунинг энг аянчли ва кўзга кўринган мисолидир. Бу бир авлоднинг хўжасизлик сиёсати натижасида бутун бир минтақанинг экологик мувозанати издан чиқиб, келгуси авлодлар елкасига оғир юк ташлаб

кетганининг классик намунасидир. Ўзбекистон Республикасининг “Экологик назорат тўғрисида”ги Қонунининг мақсади айнан ҳозирги ва келажак авлодларнинг қулай атроф-муҳитга бўлган ҳуқуқларини таъминлашдан иборат. Шунинг учун, экологик сиёсат ва табиий ресурслардан фойдаланиш стратегиясини ишлаб чиқишда авлодлараро адолат тамойили асосий мезонлардан бири бўлиши шарт [1].

Ижтимоий адолатли жамият қуриш – бу нафақат бугунги кун фуқаролари, балки келажак авлодлар олдидаги катта масъулиятдир.

Биринчидан, иқтисодий соҳада гендер тенгсизлиги яққол намоён бўлади. Кўпгина ҳолларда, бир хил лавозим ва малакада бўлишига қарамай, аёллар эркакларга нисбатан камроқ иш ҳақи олади. Ўзбекистон Республикаси Камбағалликни қисқартириш ва бандлик вазирлиги томонидан БМТ Тараққиёт Дастури билан ҳамкорликда ўтказилган тадқиқотлар шуни кўрсатадики, аёллар асосан кам ҳақ тўланадиган соҳаларда (таълим, тиббиёт, ижтимоий хизмат) банд, раҳбарлик лавозимларидаги улуши эса номутаносиб даражада паст. Бу ҳолат нафақат аёлларнинг иқтисодий мустақиллигини чеклайди, балки уларнинг ижтимоий ҳимоясизлигини ҳам кучайтиради, бу эса ижтимоий адолатни тақсимловчи тамойилга зиддир [4].

Иккинчидан, сиёсий ҳаётда аёлларнинг иштироки масаласи ҳам долзарблигича қолмоқда. Гарчи сўнгги йилларда давлат бошқарувида ва парламентда аёллар сонини ошириш бўйича муҳим чоралар қўрилган бўлса-да, қарор қабул қилувчи юқори лавозимларда аёллар сони ҳали ҳам камчиликни ташкил этади. Бу ҳолат жамиятнинг ярмини ташкил этувчи хотин-қизларнинг манфаатлари сиёсий жараёнларда тўлиқ акс этмаслигига олиб келиши мумкин. “Юксалиш” умуммиллий ҳаракатининг таҳлилий маълумотларида қайд этилишича, “сиёсий қарорлар қабул қилишда гендер баланси таъминланмас экан, ижтимоий муаммоларга, хусусан, оила, оналик ва болаликни ҳимоя қилиш масалаларига етарлича эътибор қаратилмаслиги хавфи сақланиб қолади” [4].

Учинчидан, жамият онгида сақланиб қолаётган патриархал стереотиплар гендер адолатига эришишдаги энг катта ғовлардан биридир. “Аёл кишининг асосий вазифаси – оила ва фарзанд тарбияси” деган қараш кўпинча хотин-қизларнинг таълим олиш, касб эгаллаш ва мартаба қилиш имкониятларини чеклайди. Оиладаги зўравонлик ҳолатларининг ҳам аксарияти айнан шу нотўғри стереотиплар оқибатида келиб чиқади [2].

Бу таҳлиллар шуни кўрсатадики, Янги Ўзбекистонда чинакам ижтимоий адолатли жамият қуриш гендер тенглигини амалда таъминламасдан туриб мумкин эмас. Бу муаммонинг эътибордан четда қолдирилиши жамият аҳолисининг ярмини ташкил этувчи хотин-қизларнинг салоҳиятини тўлиқ ишга солишга йўл қўймайди ва мамлакатнинг барқарор ривожланишига жиддий тўсиқ бўлади.

Хулоса қилиб айтганда, ушбу кўп босқичли, сифатли тадқиқот методологиясини қўллаш орқали Ўзбекистонда ижтимоий адолат муаммосини шунчаки тавсифлашдан воз кечиб, унинг чуқур сабаблари, яширин зиддиятлари ва ривожланиш истиқболларини тизимли ва танқидий таҳлил қилишга эришилди. Мавжуд муаммоларга қарамасдан, мамлакатда ижтимоий адолатни мустаҳкамлаш учун жиддий имкониятлар ҳам мавжуд. Булар – кучли сиёсий ирода (“ижтимоий давлат” тамойилининг илгари сурилиши), кучли фуқаролик жамияти институтлари (хусусан, маҳалла) ва рақамлаштириш жараёнлари. Ушбу имкониятлардан самарали фойдаланиш мавжуд зиддиятларни бартараф этишнинг асосий йўлидир.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Экологик назорат тўғрисида: Ўзбекистон Республикасининг 2013 йил 17 декабр ЎРҚ-363-сон Қонуни. // <https://lex.uz/ru/docs/-2304953>
2. Хотин-қизларни тазйиқ ва зўравонликдан ҳимоя қилиш тўғрисида: Ўзбекистон Республикасининг 2019 йил 2 сентябр ЎРҚ-561-сон Қонуни. // <https://lex.uz/docs/-4494709>

3. “Ўзбекистон – 2030” стратегияси тўғрисида: Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2023 йил 11 сентябр ПФ-158-сон Фармони.
[//https://lex.uz/en/docs/-6600413](https://lex.uz/en/docs/-6600413)
4. “Yuksalish” umummilliy harakati. “O‘zbekistonda ayollarning siyosiy ishtiroki: tahlil va tavsiyalar” tahliliy ma’lumotnomasi. – Toshkent, 2022.
5. O‘zbekiston Respublikasi Korrupsiyaga qarshi kurashish agentligining yillik Milliy hisoboti. – Toshkent 2023.
6. O‘zbekiston Respublikasi Yagona interaktiv davlat xizmatlari portal
[//https://my.gov.uz/uz](https://my.gov.uz/uz)
7. O‘zbekiston Respublikasi Iqtisodiy taraqqiyot va kambag‘allikni qisqartirish vazirligi huzuridagi Prognozlashtirish va makroiqtisodiy tadqiqotlar instituti. “O‘zbekiston Respublikasining 2030-yilgacha bo‘lgan demografik rivojlanish konsepsiyasi” loyihasi tahlili.
8. O‘zbekiston Respublikasi Kambag‘allikni qisqartirish va bandlik vazirligi hamda BMT Taraqqiyot Dasturining qo‘shma hisoboti: “O‘zbekistonda gender tengligi va ayollarning iqtisodiy imkoniyatlarini kengaytirish”. – Toshkent, 2023.
9. The World Bank in Uzbekistan: Country Snapshot
[//https://www.worldbank.org/en/country/uzbekistan](https://www.worldbank.org/en/country/uzbekistan)